

ПРИКАЗ КЊИГЕ

Милош Кнежевић

РУРАЛНА СОЦИОЛОГИЈА: ПРИЧА О ЖИЛАВОМ ТРАЈАЊУ ЈЕДНЕ ДИСЦИПЛИНЕ

Срђан Шљукић и Дејан Јанковић: *Село у социолошком оѿледалу*.
Нови Сад: Mediterran Publishing, 2015, стр. 329.

Познато је да предмет социологије није апсолутно недељива целина. Постоји релативна самодовољност и специфичност неких друштвених делатности и облика, што је и разлог издвајања посебних социолошких дисциплина. Једна од најраније конституисаних јесте социологија села, која и у српској научној култури има своје „дуго трајање“. Низ прегнућа на овом пољу истраживања наставља се књигом „Село у социолошком огледалу“.

Условно речено, књига се може посматрати као састављена из два дела. Први је сазнајног карактера и њега је написао Срђан Шљукић, док други, у ауторству Дејана Јанковића, има изражену практичну димензију. Разликовање је условно јер као што први део садржи и говор о практичној функцији руралне социологије, тако се у другом делу ова функција утемељује на теоријско-емпиријском знању о друштвеним аспектима села. Предложена подела је у складу са намером наведеном у предговору: дати један „инвентар“ из области социологије села, али и истаћи друштвену функционалност руралног и потребу да се живот на селу учини лакшим и подношљивијим, дакле потребу за извесним практичним променама руралног сагледаним у склопу општег друштвеног развоја.

У првом делу се даје карактер дисциплине, њена историја, теоријско језгро и основни проблеми социологије села који се могу разврстати према три функционална подручја друштва: привреда и репродукција (породица са њој блиским питањима суседства, рода и генерација), политика и култура. На крају књиге, а тематски у склопу сазнајног дела, долази поглавље о будућности социологије села.

Услови настанка руралне социологије виде се у издвајању села и града као посебних типова насеља и у развоју рационалне научне мисли о друштву, док су непосредни „окидач“ појаве ове посебне социологије практични друштве-

ни проблеми који долазе са модернизацијом села и пољопривреде. Предмет дисциплине одређен је динамично, али јасно и целовито – то је однос руралног друштва са модерним друштвом схваћеним као целина.

Историја мисли о сељаштву разуме се као суштински условљена окрећањем села ка граду и „произвођењем“ проблема који уз то иду. Ширег и дубљег промишљања није било кад год би оваква окренутост недостајала. Она се у Сједињеним америчким државама изразила кроз практичне неусклађености које долазе са модернизацијом села, те кроз интервенцију државе на њиховом решавању, што је укључивало и подршку социолошким истраживањима. У западној Европи проблеми ове врсте дуго су се разматрали на претежно теоријском и академском нивоу. Источна Европа је „каснила“ са конституисањем социологије и модернизацијом пољопривреде, али се и тамо мисао о друштву, предсоциолошка и социолошка, нужно бавила сељаштвом јер је оно доминантно одређивало глобална (национална) друштва о којима је реч.

Дефинисање сељаштва представља теоријско језгро дисциплине. Изводи се преко разликовања села и града као међусобно условљавајућих друштвених појава и преко одговора на питање ко су сељаци, тј. о каквој се „друштвеној врсти“ ради. Одређење сељаштва дато је у широком захвату од времена када није постојало као продубљено него се јављало у склопу класног приступа тако да је сељачка класа имала мање - више резидуални карактер, ка времену у коме опет као да нестаје социолошка потреба за дефиницијом сељачког јер се чини да оно губи друштвену и научну релевантност. Процесуалност предмета тражи и процесуалност његовог одређења, али да би се испратиле промене оно у некој мери мора задржати и своју стабилност. Такође, овде дато јасно и садржајно идентификовање показује смисленост научног бављења друштвом јер доноси оно што сам здрав разум не може да домаши : дубински ред испод површинског хаоса. Тек познавање суштинских специфичности села и сељаштва омогућава ваљан научни приступ ужим тематским подручјима руралног друштва. Овакав „стратегијски“ значај – и одговарајуће место у књизи - имају и правци промене сељаштва, као и основни процеси (индустријализација са деаграризацијом, урбанизација) који ту промену узрокују.

Аграрна структура је израз кључног значај земље и земљишних својинских односа за друштвени положај на селу. Посматра се се кроз историјску дубину свог утицаја. Изложена је и особена логика сељачке економије, тог начина привређивања који економистима измиче и који тражи посебну анализу. Модернизациона промена доноси удаљавање од пољопривреде што се види кроз појаву сељака – радника и мешовитих газдинстава. Сеоски туризам је егземпларан за меру у којој се рурална економија трансформише - наине, на пр-

ви поглед се чини да туризам нема никакве везе са селом. Земљорадничко задругарство је такође израз модернизације, а не преостатак из традиционалног друштва или фикција социјалистичких идеолога.

Политика се даје кроз разматрање специфичне природе сељачког концепта друштвене правде, политичких захтева сељаштва и његових капацитета (слабости и предности) у погледу политичког иступања. Реч је о улози сељаштва у крупним, историјским променама, као и о ономе што је на нижем нивоу „историјског интезитета“: о облицима свакодневног отпора, о сељацима као гласачима, о професионалним асоцијацијама, о аграрној политици. Кроз проблем месних заједница на српском селу сагледано је модернизацијско политичко - правно интегрисање у шире друштво изведено преко децентрализације власти. Има разлога да се ова децентрализација разуме као формална и сегментарна, наметнута и подређујућа.

Важност проучавања породице следи из тога што је на селу много шта породичног карактера. Породица је у знаку промена, али и континуитета и повремене ретрадиционализације. Важност суседства, опет, долази од релативних потреба особеног начина живота. Суседски односи су слични породичним и породичном су посредовани. Наупрот предрасудама, питања рода и генерација су дуго присутна у руралној социологији, па се може рећи да овде показују већу „отпорност“ према идеолошким искривљавањима и површностима научне моде. Две су кључне детерминанте положаја жене : место у породичним односима и значај њеног рада (са тим у вези и проблем незапослености). Ово су и тачке гледишта које могу упућивати ка донекле различитим закључцима. Основна противречност која обележава позицију младих је брже усвајање урбаних вредности у односу на релативно споро мењање животних услова на селу. Најупечатљивији сазнајни резултат у вези са старима је представа о генерацији „ухваћеној“ у прелазу са традиционалног на модерно и отуда напуштеној од стране друштва. Процеси који су у фокусу јесу феминизација радне снаге и сенилизација становништва на селу, егзодус жена и младих.

Сељачка култура се види као особена, и по садржају (посебне вредности) и по формату (начин стварања и преношења). Занимљиво је да није аутохтона у мери у којој се мисли да је тако. У културном погледу село и град су комплементарни. Модернизација сељачке културе долази кроз, између осталог, институционализацију (сеоски домови културе) и економску утилитизацију.

За два основна проблема у области образовања узети су сеоске школе и образовање пољопривредника. Питање масовног и обавезног образовања на селу има два нивоа : значај сеоске школе за глобано друштво и значај сеоске школе за само село. Образовање пољопривредника је у донекле парадоксалној

позицији између чињенице да за ово занимање није неопходна никава школа и чињенице да оно подразумева многобројна и разноврсna знања. И да је стога потребно решавати проблем њиховог „дотурања“.

Упркос драматичним исказима који се чују у дискусији о њеној судбини и упркос трендовима на које указују емпиријски подаци, тврди се да ће социологија села наставити своје трајање. Ствар је у томе што њен предмет, мада у значајној мери трансформисан, ипак опстаје као дистинктиван и битан друштвени феномен. То важи и за Србију, нарочито имајући у виду процес реагризације. Оно што у вези са српском социологијом села донекле онеспокојава је други део „слагалице опстанка“ – делатност индивидуалних и колективних актера, пре свих државе и самих социолога.

Ако тражимо оно што даје тон сазнајном делу књиге, можемо издвојити једну идеју и један начин поступања. Идеја се да идентификовати као низ међусобно блиских опозиција : сељачко које је у сталном нестајању – сељачко које упорно опстаје; скрајнуто, омаловажено и подређено село – значајне друштвене функције села; сврха руралне социологије стављена под знак питања – богата традиција и респектабилна развијеност ове социолошке дисциплине; Под начином поступања подразумевамо континуитет научног рада у српској социологији села. А то је свакако охрабрујућа појава за једну диконтинуитетима „богату“ културу. У знаку континуитета су радили претходни посленици : каже се да Сретен Вукосављевић наставља традицију проучавања народног живота и да се Цветко Костић бави претечама српске социологије села. У знаку континуитета је и дело Срђана Шкљукића. То се најбоље може уочити спрам претходне систематизације проблема и достигнућа руралне социологије коју је дао Милован Митровић – основне поставке су задржане, али се у саджају јасно види зрење које доноси проток времена. Имамо прилику да видимо вештину актуелизовања завидног наслеђа (на пример, савременост ставова Цветка Костића о апликативној димензији социологије села). Али и вештину реактуелизовања : Митровић запажања Светозара Марковића о шпекулативном трговању новцем повезује са хиперинфлацијом из 1993. године, док Срђан Шљукић Марковићеве идеје о прескакању капитализма доводи у везу са схватањима о зависном развоју који, има таквих мишљења, обележава крај српске „транзиције“.

Лезички израз овог дела књиге је садржајан, уз истовремено удовољавање захтевима краткоће и јасноће. Реч је о идеалу који се често препоручује – али не тако често и достиже. Казивање следи чврсту и праву логичку линију која се дословно пружа од појма до појма и слаже их у низове тако да се на крају образује јединствена појмовна мрежа. За читаоца је право задовољство крата-

ти се овако трасираним путевима. Здрав замор (који је заправо окрепљујући) може да настане само услед обиља сазнајних увида.

У тексту налазимо концентрације и комбинације података, описа и теоријских ставова. Сведочимо способности да се они пронађу, размрсе и пречисте до суштине, затим допуне објашњењима, дограде властитим ставовима и представе у сажетом виду. Што све укупно даје утисак читања једне ваљане, од провереног сазнајног материјала направљене интернетске енциклопедије (преко „линкова“ се иде од једног до другог „као на длану“ представљеног проблема). Њене „одреднице“ су свеже, атрактивне и ефектне. Па чак и када се тичу тема према којима због заплетености бирократског језика и идеолошке презасићености (случај са задругама у социјализму) можда постоји нека врста сазнајног одијума. Овде знање говори само по себи. Скромност у изразу чини равнотежу према мноштву и ширини резултата.

У том смислу, могу се навести следећи прегледи : настанак села и града, аграрна револуција, сељачке буне, функције старих на селу, сељачко питање у марксизму, задуживање српског сељака, аграрна реформа и колективизација у Југославији као елементи јединственог политички мотивисаног процеса, задруге у Србији – Југославији – па опет Србији, „речник“ турског феудализма у Србији и „речник“ битних појмова у социологији села, начини организовања мреже сеоских школа.

Од сазнајних новина (уз пуну свест да степен новине ипак зависи од сваког читаоца понаособ) могу се споменути : задругарство као индикатор модернизације и фундаментални чинилац у капиталистичкој пољопривреди, разликовање породичне задруге и кооперативе – о чему постоји честа забуна и у литератури, поверење сељака према држави сагледано кроз категорије социјалног капитала и последице његовог упорног разарања у српском друштву, мултифункционалност сеоских школа у САД, различита искуства и предлози у погледу образовања пољопривредника, сеоски домови културе као истраживачка тема, интеграција сељачког друштва у модерно коју политичке странке обављају оснивајући месне одборе по селима.

Део искуствене подлоге чине зналачки употребљена и у ток излагања смештена како опсежна и сложена тако и она мала, занимљива истраживања. Светско и „домаће“ се складно третирају, са једног на друго се прелази без потрега и готово неосетно. На више места се истиче потреба упознавања сопственог друштва. Ово је, исто као и емпиријска утемељеност, заједничка одлика оба дела књиге.

Рурална социологија никад није сматрана чисто академском дисциплином. Практична саставница је увек била значајна, у САД од самог настанка социо-

логије села а у западној Европи нарочито од после Другог светског рата. Зато је свакако смислено трећину књиге која за циљ има „инвентар“ у области руралне социологије посветити њеној практичној функцији.

Често се, бар на англосаксонском говорном подручју, а које утиче на језик и начин мишљења у другим културама, чињење нечега изражава као прављење разлике. То подразумева промену. У другом делу књиге посматрају се прво „мале“ промене (иновације као промене у друштву) а затим и оне „велике“ (рурални развој као промена самог друштва). Промене о којима је реч изводе се и путем свесног усмеравања где значајну улогу (требало би да) има и основна глобална институција и организација друштва – држава. Тако се долази до аграрне политике као треће теме другог дела књиге

Разматрање иновација у друштву креће од одређења саме иновације. Дат је преглед историје истраживања иновација у свету и код нас. Са тим у вези представља се теорија дифузије иновација и оцењује њен значај (сматра се да је релевантна, како теоријско – методолошки тако и практично). Саветодавна служба има своју улогу у иновирању : саветодавство треба да указује на узрочно – последичне везе у пољопривредној производњи и да пољопривредницима служи као информациони сервис. Саветодавци се могу наћи и у улози социолошких информаната у вези са испитивањем дифузије иновација.

Истакнут је однос социологије села и руралног развоја, испитују се узроци и последице неучествовања социолога у развојном планирању и из плана происходећим активностима. Дисциплина овде има тежак задатак : ради се о амбивалнтној позицији истовременог проучавања развоја и учествовања у њему. Шанса за руралну социологију види се у афирмисању интердисциплинарног приступа. Наглашена је потреба изградње система учешћа у руралном развоју тако да се превазиђе ослањање на интересовања и таленте појединих социолога. Представљени су макро оквири (од модернизације пољопривреде ка руралном развоју, комбиновање ендogene и екзогене перспективе, диверзификација привреде на селу), мезо оквири (региони и територијални приступ, сложен појам територијалне конкурентности) и микро оквири (локални социјални капитал и локалне мреже, однос са ширим структурама и носећим институцијама друштва, интеграција уз учествовање) руралног развоја.

Аграрна политика се види као подршка модернизацији пољопривреде али и као политика која за циљ има што виши степен мултифункционалности пољопривреде. Пољопривреда је инхерентно мултифункционална и то представља вредност по себи. Даје се одређење аграрне политике, њен садржај, инструменти, мере и сегменти.

Чисто социолошка вредност другог дела књиге – а у практичном кључу посматрано – нарочито се садржи у назначавању праваца социолошког обогаћивања Родерсове теорије дифузије иновација којој се изваноминализам идентификује као главни недостатак. Овоме треба додати навођење концепта саветодавства као социјално условљене промене и упозоравање на честу про – иновацијску пристрасност у истраживањима дифузије иновација (што упућује на друштвени и културни аспект односа истраживач – пољопривредник).

Социолошки значај има и репозиционирање руралног, једна од носећих идеја руралног развоја, зато што подразумева приступ са становишта друштва као целине (рурално – глобално, део – целина). На истој линији се може сагледати и померање од секторског ка интегралном развоју : руралном развоју узетом као сложен процес адекватан је социолошки поглед на друштво и његове промене.

Неки сегменти другог дела књиге имају непосредну оперативну вредност. Рецимо, такав је део о територијалној конкурентности који ће социологу (и не само социологу) евентуално затеченом на пословима руралног развоја послужити као начин да оријентише и устроји мисли и акције. Слично се може рећи и за презентовану сложеност аграрне политике. Мноштво њених мера се јавља као снажан апарат практичног дејства.

Закључујући приказ књиге „Село у социолошком огледалу“ препоручујемо је сваком читаоцу који је новајлија на подручју руралне социологије јер му она нуди поуздан и квалитетан пут у средиште дисциплине. Онима са пређашњим искуством и знањем из области социологије села, књигу такође препоручујемо јер је пресек њеног досадашњег развоја и тренутног стања : то је једно целовито – као што му име каже – социолошко огледало у коме увек вреди погледати (социолошког) себе. Као и сваки пут при оваквим огледањима – видећемо нешто ново.